

5. multidiszciplináris
6. könyvek, bibliográfiák, folyóiratok, referáló lapok

4. 5.

1. NELINET =
2. = New England Library Information Network
5. a Marc II adattár
6. a Marc-rendszerhez csatlakozott államok nemzeti bibliográfiái
7. kb. 16 000 adat

4. 6.

1. AIDS = Automated Information and Documentation System
2. Central Comittee for Development of Automation and Computer Technique
Revoluční 24, Praha 1, ČSSR
3. 1968
4. havonta
5. számítástechnika és automatizálás
6. folyóiratok és kutatási jelentések
7. kb. 24 000

4. 7.

1. COSMIC = Computer Software Management and Information Center
2. University of Georgia
Barrow Hill, Athens, Georgia 30501, USA
5. számítógépek programjai
6. bármely intézményben készült program.

A könyvtárhasználattal összefüggő változások körvonalai a kulturális tevékenységek rendszerében

NAGY Attila

A vizsgálat tervét, módszereit HALÁSZ Lászlóval közösen dolgozta ki a szerző. A részletes kérdésfeltevést, a vizsgálati módszereket, valamint a kiinduló állapot jellemzőit bemutató kutatási jelentés időközben már megjelent: Halász László - Nagy Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban I. Bp. 1974. NPI. A kötetéről jelen számunk ismertetést közöl (A szerk.).

Az olvasásszociológiai vizsgálatok gyarapodásával egyre több információhoz jutunk arról, hogy meghatározott társadalmi rétegek mikor, mit, mennyit és miért olvasnak, hogyan ágyazódik be az olvasás szabadidejük-

be, milyen mértékben vált életmódjuk szerves tartozékává. Az olvasás-pszichológiai vizsgálatok pedig hangsúlyosabban arról tájékoztatnak, hogy milyen lelki folyamatok és sajátosságok hatására, illetve közvetítésével, hogyan történik a művek kiválasztása, megértése, átélése és értékelése. Elvileg - közvetve vagy közvetlenül - mindegyik olvasásszociológiai és -pszichológiai vizsgálat eredményében benne foglaltatik számos meghatározó tényező között a könyvtár hatása is. Minthogy azonban a kutatások az olvasás általános, ha szabad így mondani: össz-szociológiai és pszichológiai problémáihoz kívánnak közelebb férkőzni, nem foglalkoznak külön azzal, amit megkülönböztetetten a könyvtár jelent az olvasónak. Kutatásunkkal éppen ezt a felderítetlen terepet céloztuk meg.

Az természetesen nem lehet kétséges, hogy a könyvtár a társadalom többi intézményével együtt fejti ki hatását, számos szállal kötődve ahhoz a bonyolult viszonyrendszerhez, melyben működik.

Abban, hogy kinek milyen lesz a kulturális és azon belül az olvasási igénye, érdeklődése, válogatóképességével mérhető izlése, elsősorban az induló helyzetnek, a szülők foglalkozásának, a kora gyerekkortól tartósan körülvevő környezet kulturális ingergazdagságának, az egyén iskolázottságának, a munkamegosztásban elfoglalt helyének, a kulturálódásra rendelkezésre álló szabadidőnek, a megismerő tevékenység jellegzetes megnyilvánulási módjának, az ismeretek, élmények feldolgozási stílusának, illetve a művészetnek és tudománynak, különösen pedig a könyvnek az adott társadalomban, rétegben, csoportban kivívott presztízisének kitüntetett szerepe van.

A VIZSGÁLAT CÉLJA

A fentiek természetesen nem jelentik azt, hogy egy-egy tényezőnek ne lehetne, ne lenne e komplex hatássoron belül egyuttal viszonylagos önállósága is. A bennünket közelebről foglalkoztató kérdés: mi történik annak következtében, ahogyan e hatássorba a könyvtár mint a sokoldalú szolgáltatást nyújtó kulturaközvetítő intézmény, és a könyvtáros mint a megfelelő képzettséggel, közvetítendő municióval és megfelelő szociabilitással rendelkező személyiség beavatkozik? Célunk legalább egy lépéssel közelebb jutni annak megválaszolásához, hogy miben ragadható meg az a sajátosság - még ha csak szerény - többlet, amit és ahogyan a könyvtár mint meghatározott tárgyi és személyi feltételekkel rendelkező intézmény hozzáad az olvasó válogató, műbefogadó, értékelő tevékenységéhez. Mások többszörösen bizonyították, hogy a könyvtárhasználat meghatározott mennyiségi és minőségi többlettel, fokozott igényességgel jár együtt. Keveset tudunk viszont arról a sajátos szerepről, amit a könyvtár használata játszik a jelzett kulturális fölény keletkezésének, halmozódásának folyamatában.

Eleve a mozgékonyabb, tevékenyebb emberek kerülnek a könyvtárak büvkörébe, s csak eredeti előnyüket fokozzák? Vagy maga a könyvtár használata is indukálhatja, gerjesztheti az izlésszerkezet módosulását, a tevé-

kenységek strukturájának változását? A könyvtár rendszeres látogatása milyen mértékben gyorsítja fel az olvasók "értékfelhalmozási" tevékenységét? A könyvtárhasználat előidéző-e, s ha igen, milyen mértékben látható s kimutatható változásokat a személyiség épülésében, a kulturális javak fogyasztásának szerkezetében, az életmód néhány lényeges elemének lassu átformálódásában?

A VIZSGÁLAT STRATÉGIÁJA

(Szóban forgó kutatásunk egy másik vonatkozásáról e folyóiratban már közzétettünk bizonyos részeredményeket (1), de a jelen írás érthetősége érdekében néhány mondatot a vizsgálat általános kereteiről meg kell ismételtnünk.)

Ezek voltak alapvető kérdéseink, amikor 1972 tavaszán két megyeszékhelyen a két központi közművelődési könyvtárban véletlenszerűen kiválasztott, közel 400 olvasót rendkívül részletesen kikérdeztünk, s velük párhuzamosan azonos demográfiai és szociológiai ismérvekkel jellemezhető, csaknem 200 nem könyvtári olvasót is kifaggattunk (előre rögzített kérdőívek alapján) kulturális tevékenységük jellemzőiről. Ugyanazokat az egyéneket két év elmúltával, 1974-ben ismét megkerestük, s az első alkalommal használt vizsgálóeszközök újrafelvételével győződünk meg a feltételezett (vagy inkább csak óhajtott), különböző mértékű - a könyvtári olvasók javára billenő - változások, igényesebbé válások valóságáról. Erőnk tekintélyes hányadát fordítottuk arra, hogy az olvasó ember minél többféle megnyilatkozását gyűjtsük össze viszonylag egzakt és megismételhető körülmények között. Ennek megfelelően a szükséges komplexitást próbáltuk érvényesíteni vizsgálati apparátusunk összeállításában.

Vizsgálati eszközeink fontos ismérvei az alábbiak voltak: a szabadidő felhasználásáról kialakított vélemény és a szabadidő tényleges eltöltéséről szóló adatok egybevetése, különös tekintettel a kulturális tevékenységekre; az irodalomról való véleménynek, hosszabb időn keresztül megfigyelt tényleges olvasási szokásoknak, olvasmánykategóriáknak, könyvtári - otthoni - olvasmányok és kísérleti helyzetben bemutatott versrészletek, illetve festményreprodukciók értékelésének egymást követő, kiegészítő és kontrolláló nyomonkövetése; személyiségjegyek és a kulturához való viszony kapcsolatának megközelítése. Módszerünket egyaránt jellemezte a tényleges választásban, a skálafokokban és a kötetlen megindokolásokban kifejeződő értékelések, valamint számos tétel esetében kettős értékelések alkalmazása azért, hogy az elvárásokhoz való igazodás, az "igy szeretném" és az "igy van" közötti különbség minél nyiltabban kirajzolódjék, illetve a saját maga és a többiek véleményéről élő kép különbsége minél élesebben tükröződjön.

Vizsgálatunkat hazánk két kiváltképp korszerű közművelődési könyvtárában, Veszprémben és Szombathelyen folytattuk. Jóllehet arra törekedtünk, hogy mintánkban a legkülönbélebb iskolai végzettségűek részarányosan kapjanak helyet, de a terepválasztásból adódott, hogy vizsgáltjaink iskolai végzettsége, tehát műveltségének átlagszintje is az országos szint felett áll. Így az általános iskolai 8 osztályos végzettség az az alsó határ, ameddig a vizsgálati alanyokat lefelé követtük.

Ez a beszámoló az 1974-ben megismételt vizsgálat lebonyolítása után, de annak részletes feldolgozása közben készült. Ezért indító kérdéseinkre végleges válaszokat még nem mindig adhatunk, de néhány figyelemreméltó megállapítást a könyvtári olvasók többlétéről - az első vizsgálatra alapozva -, illetve néhány esetben a már kimutatott változásokról - a második vizsgálat eredményeire támaszkodva - már most is megfogalmazhattunk.

AZ EREDMÉNYEK

A kulturáltabbá, igényesebbé válást - ha egyáltalán két év elteltével bekövetkezhet valamilyen mérhető elmozdulás - leginkább a szabadidő eltöltésének tartalmával, a tevékenységek összetételének gazdagodásával tudnánk igazolni. Kiindulásképpen a jelenlegi helyzetet kellett minél pontosabban felderíteni, ezért kérdőívünkben többek között tizenhatféle szabadidő-
-tevékenység és tizenegyféle televíziós műsorfajta kettős szempontu értékelését kértük a vizsgálati személyektől:

A: Milyen mértékben találják vonzónak az általunk felsorolt 16 féle foglalatosságot, illetve 11 féle tévés programot?

B: Szerintük mi az emberek véleménye általában a kérdéses időtöltésekkel és műsorokkal kapcsolatban?

(Állásfoglalásukat 1-5-ig terjedő osztályzatokkal fejezhették ki.)

A vélekedések, állásfoglalások kettős szempontu (A=én és B=mások) felvétele az ilyen típusu hazai vizsgálatokban eddig tudomásunk szerint nem fordult elő. A módszert kisebb változtatással Steinertől vettük át, aki a televíziózás sajátos problémáit kutatta, többek között a fenti módszerrel (2) is. A számszerű eredmények bemutatása előtt röviden szólnunk kell a kettős megközelítésben rejlő célzatosságról, vagyis vizsgálatunk egyik munkahipotéziséről (3). Amint a lélektan elméleti és kísérleti eredményeinek sorából is tudjuk az egyén magatartásának bonyolult szabályozó rendszerében kiemelten fontos szerepe van annak a képnek, amelyet az egyén önmagáról kialakít, s amelynek elfogadtatására törekszik, amikor másokkal kapcsolatba lép. Ilyenkor az "impressziókeltés" mechanizmusával élve (4) az adott egyén sokféle, finoman elemezhető stratégiai eszközzel (hangszin, szóhasználat, kísérő-értelmező mimika stb.) igyekszik partnerét meggyőzni az önmagáról élő kép valóságáról. Ennek a képnek természetesen sok köze van a valósághoz, igaz, kevésbé a statikus, leíró, mint inkább a dinamikus, a változást megragadó szinten. Az önmagunkról élő kép is valóság, mert szüntelenül törekszünk elérésére, megvalósítására. Önmagunkról szólva tehát mindig és szükségszerűen kissé jobbat, szebbet mondunk a földhözragadt tapasztalatnál, mert őszintén hiszünk saját jobbik "képünk" realitásában, s ugyanakkor, ha másokról kérdeznek bennünket, ismét csak önmagunkból indulunk ki és elmondjuk magunkról a kedvezőtlenebb, a gyakrabban érzékelt, lehangolóbb, keserűbb valóságot. Semmiképpen sem állítjuk, hogy az igazság valahol a kettő közötti átlag lenne. Inkább csak a figyelmet szeretnénk felhívni magára a jelenségre,

s egyuttal hangsulyozni a két sík távolságának fontosságát, hiszen a változás, az elmozdulás legtöbbször csak a kitüzött, megfogalmazott célok ismeretében lehetséges. A jelen meghaladásának egyik legfontosabb feltétele a bele nem nyugvás. Csak ha van a földhözragadtnál jobb képem önmagamról, csak ha van céloom önmagammal, csakis akkor van esélyem a különbbé válásra.

Nos tehát, a kettős értékelések alkalmazása ebben az értelemben célozta az "igy szeretném" és az "igy van" közötti feszültség bemérését. Nagyobb esélye van-e a könyvtárhasználóknak az igényesebbé válásra, mint a kontrollcsoportbelieknek, képesek-e nagyobb részt feszíteni a legyen és a van közé? -végső soron így hangzott egyik alapvető kérdésünk.

Lássuk végre a konkrét eredményeket!

A televíziós programok esetében az összesített - a csoportoktól független - rangsorban a legmagasabbra értékelt adások, a tudományos ismeretterjesztő és irodalmi műsorok között találjuk a speciálisan tévés műfajnak alig nevezhető hírszolgáltatást is. Ez a második helyezés valószínűleg inkább a nézők információéhségét, mintsem a hiradó jellegű műsorok színvonalát jellemzi. A lista utolsó helyére került a sportközvetítés és az opera (koncert) műsor. A középmezőny egymástól eltérő értékekkel tömörült. Az egyes alcsoportok természetesen itt is jelentősen eltérnek a fenti összesített globális képtől.

A rendkívül sokféle elemzési szempont közül itt csak a figyelemreméltó csoportközi különbségeket emeljük ki. Az, hogy a könyvtári olvasók többre becsülik a szakirodalom tanulmányozását, a koncerteket, a színházat vagy a tévé irodalmi műsorait stb., mint a könyvtárba nem járók, még nem okoz különösebb meglepetést, ezért nem is illusztráljuk adatokkal, hiszen többek között éppen ezért járnak könyvtárba. Az viszont, ahogyan "önmaguk" és "mások" képe, preferencia-rendszere az egyes vizsgálati csoportokban megjelenik, a kettő csaknem összemosódik vagy határozottan elkülönül, már diagnosztikus értékű.

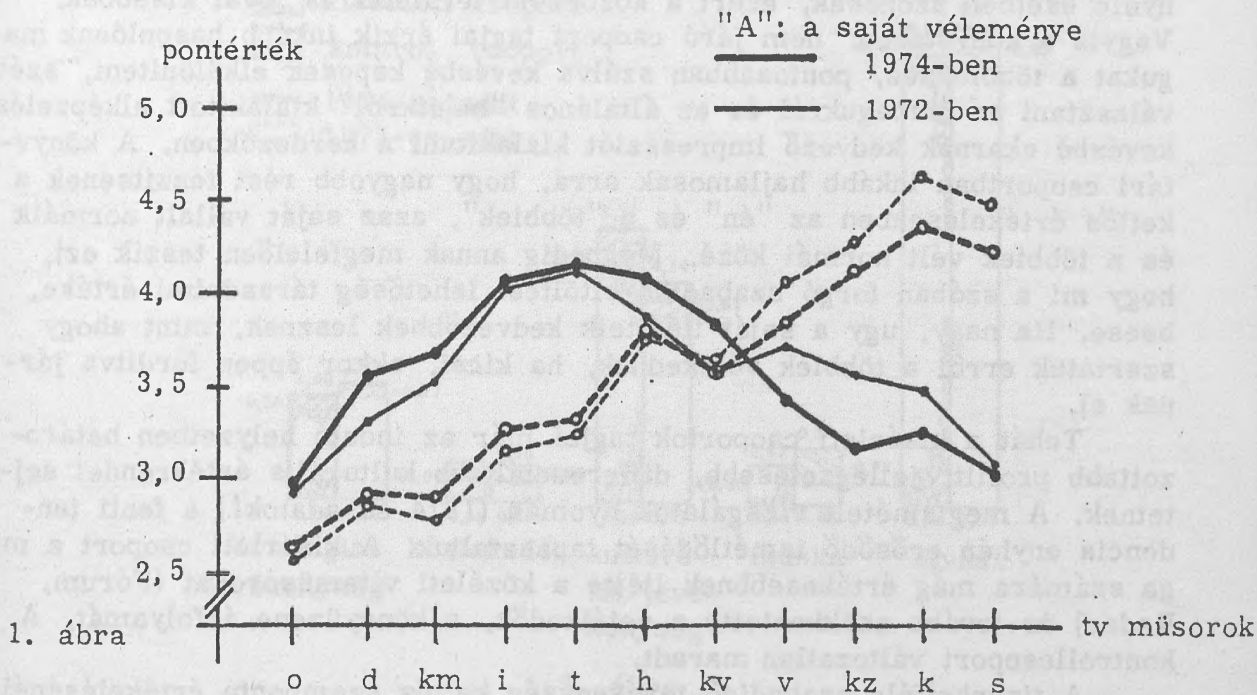
A következő ábrákon (1. és 2. ábra) mindig négy-négy görbe fut együtt, ahol az egyik (jele: —) az önmagunkra vonatkoztatott ítéletek csoportátlagait 1972-ben és 1974-ben, a másik (jele: ---) a képzeletbeli, általános másikról élő képet reprezentálja (1972-ben és 1974-ben).

A görbék közötti területek nagysága a két kép relatív távolságát mutatja. Bár a két csoport (könyvtárat látogatók és nem látogatók) preferencia-skálája határozottan különbözik az átlagértékek nagysága és sorrendje tekintetében, mégis csupán egyetlen tendenciára hívjuk itt fel az olvasó figyelmét. A 4-4 görbe eltérő nagyságú területeket fog közre a két csoport esetében.

Vannak tehát foglalatosságok, műsorféleségek, amelyeket általában "én" sokkal fontosabbnak, előbbre valónak tartok, mint "mások", például az irodalmi, a tudományos ismeretterjesztő műsorokat, ugyanakkor a többiek, a "mások" a vetélkedőket, a könnyűzenét, a krimiket kedvelik jobban mint "én".

Valamiféle távolságteremtő, különbségtevő, értékrendbeli széttartás tapintható ki az osztályzatok mögött, de nem egyenlő mértékben. A kísérleti csoportban (itt nagyobbak a görbék közötti mezők) erőteljesebb ez az elkülönülő, önmagukat kiemelő, a többiektől magukat határozott jegyekkel megkülönböztető tendencia, mivel a csoport átlagosztályzatait vizsgálva

A televízióműsorok megítélése a kísérleti csoportban

2. ábra

o	opera, koncert	h	hírek
d	dokumentum-szo-
ciográfia	kv	közéleti vitaműsorok
km	képzőművészeti
műsorok	v	vetélkedők
i	irodalmi műsorok	kz	könnyűzene, show
t	tudományos ismeret-
terjesztő műsorok	k	krimi
		s	sportközvetítések

csak három esetben nem találunk szignifikáns eltérést az "A" és "B" szempontú értékelések között. A kontrollcsoport eredményei viszont már nyolc esetben azonosak, ezért a közbezárt területek is jóval kisebbek. Vagyis a könyvtárba nem járó csoport tagjai érzik inkább hasonlónak magukat a többiekhez, pontosabban szólva kevésbé képesek elkülöníteni, szétválasztani az önmagukról és az általános "másikról" kialakított elképzelést, kevésbé akarnak kedvező impressziót kialakítani a kérdezőkben. A könyvtári csoportban inkább hajlamosak arra, hogy nagyobb részt feszítsenek a kettős értékelésekben az "én" és a "többiek", azaz saját vállalt normáik és a többiek vélt normái közé. Mégpedig annak megfelelően teszik ezt, hogy mi a szóban forgó szabadidő-eltöltési lehetőség társadalmi értéke, becse. Ha nagy, úgy a saját ítéleteik kedvezőbbek lesznek, mint ahogy szerintük erről a többiek vélekednek, ha kicsi, akkor éppen fordítva járnak el.

Tehát a kísérleti csoportok tagjai már az induló helyzetben határozottabb profilt, jellegzetesebb, differenciáltabb kulturális értékrendet sejtetnek. A megismételt vizsgálatok nyomán (1974-es adatok!) a fenti tendencia enyhén erősödő ismétlődését tapasztaltuk. A kísérleti csoport a maga számára még értékesebbnek ítélte a közéleti vitaműsorokat (Fórum, Radar) és tovább csökkentette a vetélkedők, a könnyűzene árfolyamát. A kontrollcsoport változatlan maradt.

A tizenhatféle szabadidő-tevékenység kettős szempontú értékelésénél ugyanezeket a jegyeket tapasztaltuk, ezért az adatok részletezésétől itt eltekintünk, s csak summázásképpen ismétljük: a könyvtárat használókban nagyobb feszültség, nagyobb elszánás van a jobb impresszió kialakítása érdekében, tehát nagyobb esélyük is van a változásra, a változtatásra.

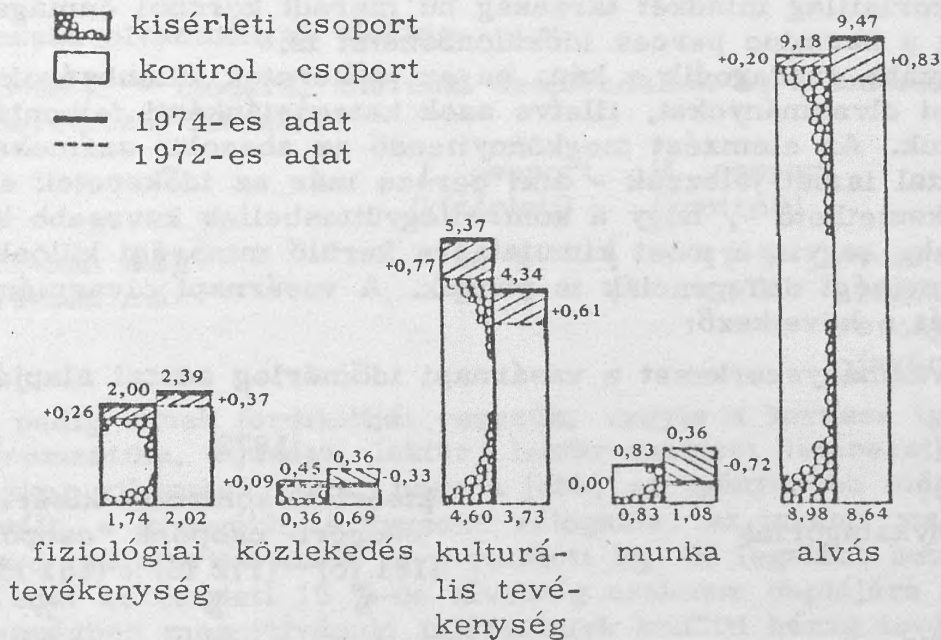
1972-ben és 1974-ben is minden interjúalany két napjáról (egy szerdairól és egy vasárnapiról), munka- és szabadidejükről teljes időmérleg-felvételt készítettünk. Már az első vizsgálatnál is markáns eltéréseket sikerült kitapintanunk, melyek a két éves időszak alatt nem nivellálódtak, hanem tovább fokozódtak.

A könyvtárba nem járókat valamiféle tempósabb, levegősebb, ráérősebb életstílus, míg a kísérleti (könyvtári) csoport tagjait feszítettebb, sűrűbb tevékenység-szerkezet, tartalmasabb időfelhasználás jellemzi. Példaként csak a vasárnapi időbeosztás csoportjellemzőit tekintsük meg (3. ábra). (A hasábok alján az első (1972-es), a tetején a második (1974-es) mérés adatai szerepelnek, az előjeles számok pedig a változás irányát és nagyságát jelölik.) A kontrollcsoportbeliek többet alszanak, ráérősebben végzik a mosakodást, reggelizést stb. (fiziológiai tevékenységeket), de ugyanakkor kevesebb házimunkát vállalnak, s a kulturális tevékenységek időkerete is érezhetően szűkebb.

A kulturális tevékenységek rendszerének belső strukturálódását figyelve megállapíthatjuk, hogy a szerdai televíziózással töltött időt mindkét csoport csaknem azonos mértékben (15-20 perccel) megnyújtotta, de már a vasárnapi hasáb csak a nem könyvtári olvasók esetében nyult meg. Erre a növekedésre azért is érdemes figyelni, mert már az eredeti szint (2,22 óra fejenként) is meglehetősen magas volt (4. ábra).

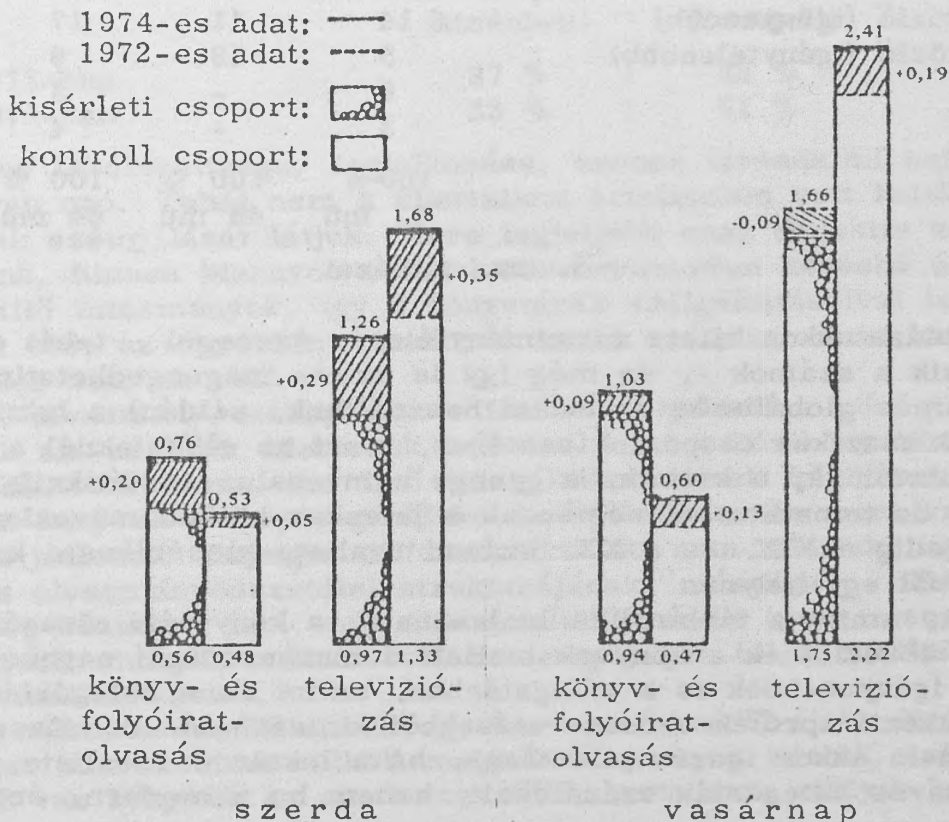
Fordított előjellel játszódik le ez a jelenség a könyv- és folyóirat-olvasással töltött idő esetében. Itt a már eleve is meglévő, a könyvtáriakat jellemző többletráfordítás nem feltűnően, de az érzékelhetőség határa

Egy fő átlagos adatai a vasárnapi időmérleg alapján (órában)

3. ábra

Egy fő televíziózással illetve könyv és folyóiratolvasással töltött átlagos ideje csoportonként (órában)

4. ábra

fölött változik. Hétköznapokon napi félóra helyett háromnegyedet olvasnak a könyvtárhoz, míg a kontroll együttes tartja az eredeti félórát. Vasárnap gyakorlatilag mindkét társaság hű maradt korábbi önmagához, és megtartották a harminc perces időkülönbséget is.

Tovább gazdagodik a kép, ha az időkeretek különbségeintul a konkrét vasárnapi olvasmányokat, illetve azok kategóriánkénti felbontását is tanulmányozzuk. Az elemzést megkönnyítendő az abszolút számokat elhagyjuk, de egyúttal ismét jelezzük - ami persze már az időkeretek eltéréseiből is következtethető -, hogy a kontroll együttesbeliek kevesebb könyvet is említettek, vagyis a most kimutatásra kerülő minőségi különbségek mellett mennyiségi differenciák is vannak. A vasárnapi olvasmányok megszólalása tehát a következő:

Olvasmányszerkezet a vasárnapi időmérleg adatai alapján

olvasmánykategóriák	1972.		1974.	
	kísérleti csoport (181 fő)	kontroll-csoport (172 fő)	kísérleti csoport (151 fő)	kontroll-csoport (131 fő)
	%	%	%	%
romantikus	6	11	2	11
lektür	20	28	19	9
lektür-realista	5	9	9	20
realista	18	22	13	17
realista-modern	15	6	13	9
modern	8	-	11	3
ismeretközlő (igényesebb)	14	11	17	9
ismeretközlő (igénytelenebb)	5	13	9	9
ifjúsági	6	-	3	11
egyéb	3	-	4	2
összesen:	100 %	100 %	100 %	100 %
	87 mű	46 mű	64 mű	35 mű

1. sz. táblázat

Táblázatunkon kilenc olvasmányféleség szerepel - tehát szétaprózottak, kicsik a számok -, de még így is szinte megengedhetetlenül durva, túlságosan is globális kategóriákat használtunk, például a lektür vagy a realista klasszikus csoportok esetében, mert az előbbieknél a közönséges bűnügyi históriák, a krimik, a gyenge színvonalu, esztétikailag ugyan értéktelen, de tematikusan mégiscsak a jelenhez kötődő művekkel, az utóbbiaknál pedig a XIX. és a XX. század realista-klasszikusai kerültek kényyszerűségből egy helyre.

Nos, amint a tábláról is leolvasható, a könyvtári olvasók nem egyszerűen többet ülnek a könyvek mellett a munkaszüneti napokon, hanem jelentősen igényesebbek is a válogatásban, amint ez a kategóriánkénti és csoportonkénti aprólékos összevetésekből kiolvasható. A választékbeli eltérések nem akkor igazán jelentősek, ha a lektür és realista, illetve a velük határos kategóriák százalékait, hanem ha a modern, értékes és a

tudományos szintű ismeretközlő (MO+IS I.) olvasmányokat mint a két legértékesebb kategóriát összevontan vesszük szemügyre.

1. Igényesebb olvasmányok blokkja

(MO+IS I. - modern, művészi szépirodalom és a tudományos szintű ismeretközlő művek)

	I. csoport (kísérleti)	:	II. csoport (kontroll)	
1972-ben még	22 %	:	11 %	volt az arány,
1974-ben már	28 %	:	12 %	lett ugyanez a viszony a könyvtáriak javára.

Ha pedig ennek fordítottját vesszük, vagyis a kevésbé igényes alkotásokat (romantika, ifjusági, lektür, lektür-realista határeset) kötjük csokorba, akkor világossá válik, hogy a jobb, az igényesebb még színvonalasabbá vált, a gyengébb, a kevésbé válogató, az inkább csak kikapcsolódni akaró magatartás kissé még romlott is, de legalább semmit sem javult. Tehát az eredeti 10 %-os távolság csaknem duplájára nőtt, a válogatókészségben megnyilvánuló izlésszintek közötti hézag tovább széleseedett.

2. Igénytelenebb olvasmányok blokkja

(RO+IF+LE+LE-RE - romantikus, ifjusági, lektür, lektür-realista)

	I. csoport (kísérleti)	:	II. csoport (kontroll)
1972-ben	37 %	:	48 %
1974-ben	33 %	:	51 %

Itt azonos iskolázottságu, foglalkozásu, azonos társadalmi helyzetű csoportokról van szó. Tehát nem a klasszikus értelemben vett kulturális olló szárainak szétnyílását látjuk. Erre legfeljebb csak deduktív úton következtethetnénk, hiszen bizonyos rétegek törvényszerűen kevésbé élnek a kulturaközvetítő intézmények, így a könyvtárak szolgáltatásaival is, de mégsem indulunk ebbe az egyébként rendkívül fontos irányba, mert kutatásunk központi célja nem ez volt.

Az olvasmányszerkezetnek a fentiekben jelzett minőségi eltéréseit támasztják alá azok az adatsorok is, amelyeket a házikönyvtárak összetételéről állítottunk össze. Az első vizsgálatkor felvett kérdőívekben még csak az ottani könyvek mennyiségéről kérdezősködtünk, de mert az egyes csoportokra jellemző lényeges differenciákat ott nem találtuk, ugyanakkor viszont az olvasmányösszetétel strukturájának "mássága" - többek között az időmérleg adataiból is - már akkor feltűnt, ezért kívánatosnak látszott a megismételt vizsgálat alkalmával a mennyiségen túl a minőség, a tartalom felől is tudakozódnunk.

E célból összeállítottunk egy harminc tételből álló, zömében csak a szerzőket (művek címe nélkül) megjelölő listát, s kértük, írják be a kérdőívre, ha van könyvük az adott szerzőtől, s ha van, melyik. Az így nyert

információk összesítése nyomán - az adatok terjedelmes részletezése nélkül - állíthatjuk: nem a lektűrök (esztétikailag értéktelenebb) vagy a realista-klasszikusok aránya az igazán perdöntő, mert történetesen azokból csaknem minden esetben azonos példányszámokat találtunk a két csoportban, hanem a modern, kortárs, értékes szépirodalom (Böll, Bulgakov, Faulkner, Illyés, Jevtusenko, Nagy László, Örkény, Remarque, Sánta stb.), valamint a kézikönyvek (lexikonok, szótárak) és a szakkönyvek előfordulási gyakorisága erősítette meg az egyes csoportok, korábban már megismert, markánsan eltérő olvasmányösszetételét, a tényleges választásokban (olvasásban és vásárlásokban) objektiválódott izlésbeli differenciákat.

ÖSSZEGEZÉS ÉS PERSPEKTÍVÁK

Amint az előzőekben egy-egy példán keresztül megvilágítani igyekeztünk, a könyvtárakat használók kulturális többletei az induló helyzetben már léteztek és nem irhatók egyszerűen le a társadalmi helyzet eltéréseivel sem, ráadásul a könyvtárhasználat valamiképpen együttjár - részben okként is - a többletek halmozódásával, az életmód bizonyos elemeinek változásával, a kulturális tevékenységek rendszerének módosulásával is. Ez utóbbi kérdéskör tartalmasabb megválaszolására adataink részletes feldolgozása és értelmezése után természetesen a jelenleginél sokkal kedvezőbb alkalom nyílik majd.

Befejezéskeppen fordítsuk kissé másfelé a szót. Vajon mi minden okozhatja a könyvtár és a könyvtárosok intenzív hatásán kívül az eltérő jellegű és ütemű változásokat a televízióműsorok és a szabadidőtevékenységek megítélésében és tényleges gyakorlásukban, a szépirodalmi izlés igényesebbé válásában?

Sajnos az első (1972-es) kikérdezés alkalmával nem, csak a megismételt (1974-es) adatfelvételkor kérdeztünk rá a vizsgálati személyek perspektíváira, céljaira a következőképpen: "Kérjük, mondja el röviden, hogyan képzei életét 10 év múlva!"

A nyitott kérdésre érkezett, kötetlen válaszok tartalomelemzésének legfontosabb tendenciái a következőképpen alakulnak: Elsősorban az élet színvonal (lakberendezés, autó stb.) jelentős mértékű javulását, a szabadidő növekedését és egy általános emberi boldogulást (nyugalmat, harmonikus életet, boldogságot stb.) óhajtanak a jövőben elérni a könyvtárakat nem használók. Míg a kísérleti csoport alanyai - a fentieket sem elvetve - gyakrabban fogalmazzák meg a munkájukkal, előmenetelükkel, a tanulással, sőt, a tudományos fokozatok megszerzésével és a társadalmi aktivitással kapcsolatos aspirációikat.

Érdeemes itt egy gondolat erejéig az időmérleg adataira visszautalunk. Akik ott tevékenyebbek, elfoglaltabbnak mutatkoztak, azok számára a jövő is "sűrűbb", gazdagabb. És természetesen az ellenkezőjén túl a visszája is igaz. Aki a jövőjét munkával, tanulással, teljesítményekkel telítve vázolja, annak a mája, a holnapja is visszafelé determináltan gazdagabb, hiszen ma és holnap kell felkészülnie a holnaputánra. Akarva-akaratlanul is tehát mindennapjaink meghosszabbításából áll össze jövőnk és a

körvonalazott vagy nagyon is laza jövőképünk formálja a mai nap tevékenységrendszerét is. Ugy tűnik tehát, hogy a jövőről való gondolkodás igen termékeny szál lehet mind a hasonló típusú vizsgálatokban, mind pedig a konkrét felderítő, puható vagy éppen hatni, meggyőzni akaró beszélgetésekben is.

Adatainkhoz visszatérve megállapíthatjuk, hogy nem a perspektívák megléte és azok hiánya jellemzi tehát a vizsgált csoportok ellentétét, hanem egy racionálisabb, tettekeszebb - pszichológiai műszóval élve: nagyobb "teljesítménymotivációt" felvillantó -, körvonalazottabb jövőképet megfogalmazó együttes áll szemben az ugyancsak jobbról, szebből, könnyebből, de egy kissé erőfeszítések nélküli, passzívabb jövőről álmódó, jelenleg is kevesebbet tevékenykedő, kevesebbet és igénytelenebbül válogatva olvasó, feltehetően kisebb "teljesítménymotivációval" rendelkező csoporttal.

A lélektani vizsgálatok többszörösen bizonyították már a motivációs rendszernek az egész személyiségstruktúra alapját megadó sarkalatos jelentőségét, a változtatás nehézségeit, valamint kialakulásának, megszilárdulásának sajátosan a gyermekkorhoz kötődő jellegét.

Nos, ha a könyvtár igazán hatékony akar lenni, szükségképpen be kell állnia az intenzív gyermekkori szocializációs faktorok sorába, mégpedig minél előbb és minél több gyermek számára. Az eddiginél jóval több, felszereltebb, vonzóbb gyermek- és iskolai könyvtárra van szükség - természetesen a jelenlegi ütemnél gyorsabban bővülő és modernizálódó óvodai és általános iskolai hálózat fejlesztésével összehangoltan -, ha fiataljainkat, felnőtteinket tevékenyen művelődőnek, igényesen válogatni és itélni, a jót és rosszat, az értékest és a kevésbé értékest határozottabban felismerni tudónak szeretnénk látni.

A teljesítménymotiváció beültetésének, "fertőzés" útján való terjesztésének másik fontos feltétele a személyhez kötöttség, a közvetlen, rendszeres interperszonális kapcsolat gyakorlása rokonszenves, követésre méltó, kulturált, közvetíteni tudó és akaró személyiségekkel.

Vajon az intenzív hatás emberi feltételei adottak-e, vajon a gyermekkönyvtárosok és a középiskolásokkal foglalkozó olvasószolgálatosok alkalmasak-e, felkészültek-e erre a mediátori, motivumokat, célokat, törekvéseket, indítékokat elültető és továbbfejlesztő szerepre?

Vizsgálatunk kérdésfeltevése és az alkalmazott módszerek döntő többsége is a lehető legszorosabban kötődött a közművelődési könyvtár használatához, az olvasáshoz, az esztétikai érzékenység megnyilvánulásaihoz. Mégis írásunk végére belebotlottunk az egyéni élet egyik legizgalmasabb összetevőjébe, jövőnk mai, holnapi, holnaputáni alakulásába. Ugy hisszük, ez a mozzanat nem a legfontosabb olvasáskutatási problémák megkerülését vagy elodázását jelenti az olvasó számára, hanem inkább szimbolikus értékű: a legszükebben értelmezett szakszerű problémák megválaszolását is csak átfogó, az élet gazdagságát leképezni akaró vizsgálati stratégiával lehet egyáltalán megkísérelni.

1. NAGY Attila: A személyre szóló tájékoztatás esélyei az "A" típusú közművelődési könyvtárban. = Könyvtári Figyelő 1974. No.3. 211-217. p.
2. STEINER, Gary A.: Az emberek televíziót néznek. Bp. 1971. MRT TK
3. HALÁSZ László: Tévénézés kettős tükörben. = Rádió és Televízió Szemle 1974. No. 3.
4. BUDA Béla: A közvetlen emberi kommunikáció törvényszerűségei. Bp. 1974. MRT TK.

Szocialista országok olvasáskutatói szakembereinek konferenciája

HAVAS Katalin

A Kulturális Minisztérium, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1974. október 14. és 19. között megrendezte a szocialista országok könyvtáros olvasáskutatóinak második konferenciáját. Megrendezését a szocialista országok könyvtárügyi vezetőinek moszkvai tanácskozása határozta el, a javasolt színhely könyvtárügyünk olvasáskutatói tevékenységének értékelését is jelenti.

Mivel a legtöbb szocialista országban már legalább évtizedes hagyományai vannak a kutatómunkának, ezuttal nem "általában" esett szó az eredményekről, hanem öt meghatározott témakörben. A referátumok a legtöbb országból időben megérkeztek, így lehetőség nyílt arra, hogy igazi kerekasztal-viták alakulhassanak ki a bolgár, cseh, lengyel, magyar, mongol, NDK-beli, román, szlovák és szovjet kollégák között.

A könyvtár társadalmi szerepe témakörben Jadwiga KOŁODZIEJSKA a közművelődési könyvtárak népszerűsítő szerepéről, Dalibor VANČURA a szakirodalom közvetítésének pedagógiai aspektusáról, Johanna WALIGORA pedig a közművelődési könyvtáraknak a felnőttek számára nyújtott szolgáltatásairól irt referátumában. A vita elsősorban a modern közművelődési könyvtár megváltozott szerepköréről, a könyvtári szolgáltatások bővüléséről, a közművelődési munka és a hagyományos könyvtári munka összekapcsolásának lehetőségeiről folyt. Mind a referátumokban, mind a hozzászólásokban megkülönböztetett szerepe volt az ifjuság olvasási kulturáját elemző megállapításoknak.¹

A könyvtárhasználók egyes rétegei témakörben empirikus vizsgálatok eredményeiről számoltak be a referátumkészítők. A jövő olvasó nemzedékét nevelő pedagógusok szakirodalmi tájékozottságáról, könyvtárhasználati szokásairól esett szó KÁROLYI Ágnes dolgozatában. SZENT-IRMAI László az egyetemi hallgatók szabadidő tevékenységén belül vizsgálta az olvasás, a könyvtárba járás szerepét. Megállapította, hogy a kul-